

ВІДГУК

офіційного опонента Костенко Наталії Василівни на дисертацію Семчишина Дмитра Володимировича на тему «Версифікація Миколи Вінграновського (метрика, ритміка)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури

Актуальність теми дослідження

В останні десятиліття неодноразово робилися спроби поставити під сумнів художньо-естетичну вагу творчих здобутків українських поетів-шістдесятників, яким протиставляється творчість поетів наступних поколінь. Однак чим далі, тим гостріше усвідомлюється непроминальне значення досягнень таких поетів, як Василь Симоненко, Микола Вінграновський, Іван Драч, Борис Олійник, Ліна Костенко, які по суті були першопрохідцями на шляху утвердження нового нерегламентованого світобачення, нової поетичної мови.

Актуальність дисертації Дмитра Семчишина, на наш погляд, у тому, що вона відновлює і доповнює об'єктивну картину розвитку української поезії другої половини ХХ століття у її найвищих злетах, до яких, без сумніву, належить поетична творчість Миколи Вінграновського. Без вивчення його поетичного досвіду, в тому числі у найменш дослідженому аспекті віршової форми, не можна скласти реального уявлення про головні тенденції дальшого поступу української поезії і віршування.

Наукова новизна результатів дослідження

Дисертація Дмитра Семчишина – перше і справді нове, найповніше віршознавче дослідження поезії М. Вінграновського. Завдяки самостійно здійсненій текстологічній роботі йому вдалося – вперше – не лише максимально розгорнути текстовий матеріал у хронологічному порядку, а й запропонувати його переконливу періодизацію.

Авторським внеском у теорію українського вірша є ґрунтовний розгляд таких базових аспектів віршування М. Вінграновського, як метрика і ритміка.

Важливо, що цей розгляд ґрунтується на надзвичайно широкому застосуванні кількісно-статистичного методу (в «Додаток», який обіймає 30 сторінок, вміщено 83 статистичні таблиці!).

Фундаментальний аналіз дозволив ґрунтовно розкрити художню специфіку й оригінальність віршотворчості М. Вінграновського порівняно з іншими поетами покоління 1960-х рр., глибоко осмислити його «індивідуально-творчу самобутність» (автореф., с. 3).

Основні наукові положення дисертації, ступінь їхньої вірогідності та обґрунтованості

Про високий рівень вірогідності й обґрунтованості основних положень дисертації Дмитра Семчишина свідчить така її науково-творча особливість, як академізм, тобто повнота, вичерпність і надзвичайна скрупульозність аналізу, логічна ясність і теоретична доведеність спостережень і висновків з опорою на статистичні дані.

Мушу відзначити, що ця утішна для нашої віршознавчої науки риса характерна саме для 2000-х рр., причому набирає силу в останнє десятиліття, про що свідчать нещодавні захисти дисертацій Романа Пазюка («Поетика віршових творів Богдана Лепкого») і Миколи Гуцуляка («Українське віршування 30-80-х рр. XVII ст.») – аспірантів відомого віршознавця, декана філологічного факультету Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича Бориса Івановича Бунчука, і це також праці й збірники віршознавчого семінару в Києві (досить згадати колективну монографію «Український дольник», 2013 р.); і це тепер представлена дисертація Дмитра Семчишина, що захищається сьогодні на засіданні спеціалізованої вченої ради К 38.053.04 Чорноморського національного університету ім. Петра Могили під керівництвом доктора філологічних наук, професора Ірини Іванівни Даниленко, автора відомих віршознавчих праць.

Про логічну ясність і аргументованість основних положень дисертації свідчить і її струнка, чітко означена композиція (в роботі три розділи – крім першого, вступного, оглядового, де охарактеризовано літературний контекст

кінця 1950-х – 1960-і рр. і дана оцінка віршознавчих праць попередників), два головних розділи, присвячені класичному і некласичному (включаючи поліметрію) віршуванню поета.

Дисертант нагадує про упереджене ставлення офіційної критики до поезії М. Вінграновського 1960-х рр., звинуваченнях у формалізмі, «надмірних умовностях поетичної мови» і т. д. Однак зазначає, що була й підтримка з боку М. Рильського, А. Малишка та ін. Загалом ситуація була сприятлива для творчих шукань творчої молоді. Мені навіть здається, що успіхи в поезії молодих були пов'язані не тільки з позитивними соціально-політичними змінами, які відкривали шлях до вільного, індивідуального самовияву, а й з тим (про що вже доводилось писати), що творчого розквіту в 1960-і рр. досягли кілька поколінь українських поетів – старшого, очолюваного Тичиною, Сосюрою, Бажаном, Рильським, середнього – А. Малишком, П. Вороньком, Л. Первомайським і власне молодими поетами. Було в кого вчитись і з ким змагатись. Створювалась атмосфера творчого діалогу, а не конфлікту, тим більше розриву, як тепер.

Так само і в науці. Самобутність вірша М. Вінграновського була помічена такими тонкими знавцями поезики, як Григорій Сивокінь («Рад. літературознавство», 1963, № 2) або Тарас Салига (нарис «Микола Вінграновський», 1989); одним з найгрунтовніших досліджень (щоправда, без версифікації) стала дисертація Тетяни Бахтіарової «Поетична творчість М. Вінграновського 60-80-х рр.» (2007), а також статті М. Сулими, П. Водяної, Я. Ходаківської, Л. Старовойт та ін. Однак переважали епізодичні розвідки в галузі вірша поета. Отже, перед дисертантом постало завдання створити цілісне дослідження версифікації М. Вінграновського на всіх етапах її розвитку.

Але на шляху реалізації цього завдання виникли труднощі. Хоча після смерті М. Вінграновського минув не один рік, однак до цього часу, – зазначає дисертант, – не існує повного академічного видання творів поета. Отже, довелося, – як пише дослідник, – «самотужки» збирати по можливості

«повний масив» поезій М. Вінграновського, ретельно переглянувши літературну періодику. Це дозволило (як уже йшлося) впорядкувати хронологію і зробити періодизацію поетичної творчості.

Довелося долати й інші перепони. Зокрема враховувати різні варіанти текстів внаслідок авторської правки, викреслення окремих рядків, зміни назв тощо. Дисертант добре впорався з усіма цими текстологічними труднощами.

Щодо періодизації, то вона здійснюється за метричними показниками і включає в себе 6 періодів: від першого (1955-1957) і до останнього, шостого (1990-2003). Щоправда, поетична продуктивність з роками згасає і загалом в пізній період творчості витісняється прозою.

Головною, найбільш місткою, творчою частиною роботи є її центральний, другий розділ, де йдеться про класичне віршування М. Вінграновського. Цей розділ найбільший і за кількістю сторінок (≈ 100 с.), і це не випадково, оскільки класичний вірш, переважно 2-складовий, охоплює 80% поетичних творів (72,8% рядків) М. Вінграновського. Я не пам'ятаю за останні роки іншої віршознавчої роботи, де б з такою прискіпливістю були розглянуті не тільки ритмічні форми, а й щонайменші ритмічні варіації ямбів (особливо) і хореїв на акцентному і силабічному рівнях, з урахуванням клаузул, анакруз і т. д. Зрештою Дмитрові Семчишину вдалося переконливо довести, що Микола Вінграновський був видатним майстром українського класичного вірша. У цьому відношенні він прямий послідовник і спадкоємець Максима Рильського. Звісно, з усіма відмінностями, зокрема на рівні образної семантики, оскільки парадоксальність, диссоціативність у М. Вінграновського були досить далекі від глибинної, витонченої асоціативності М. Рильського.

Саме в ямбах дисертанту вдалося знайти те особливе, специфічне, що вирізняло його поміж інших визначних українських шістдесятників. Незважаючи на те, що за кількістю рядків у його метричному репертуарі домінує 5-стопний ямб (і це була загальна для поезії шістдесятників тенденція), дослідник виявив, що 5-стопник у М. Вінграновського має

мішану структуру, а саме – періодично чергується із 6-стопним ямбом, частка якого значно менша, та все ж впливає на динаміку й звучання вірша. Дослідник вважає, що якщо Я6 у такій структурі менше 10%, то це Я5; а якщо більше 15% і має місце розосередженість в тексті, то це таки вольний ямб, або перехідна метрична форма (ПМФ) від 5-стопного до 6-стопного ямба. Зрештою зупиняється на остаточній дефініції: це вольний ямб з діапазоном стопностей п'ять-шість.

Фронтальний аналіз усіх ямбічних розмірів у творчості поета із широким використанням статистики дозволив внести уточнення у їхні пропорції і встановити, що на першому місці в метриці поета усе ж не 5-стопний, а згаданий вольний ямб (Яв 5-6), якому належить майже третина всіх ямбів (27,6%); на другому місці – 4-стопний ямб і аж на третьому – 5-стопний. Дисертант зазначає, що Яв (ямб вольний) зустрічається в творах багатьох поетів цього періоду, але «тільки у М. Вінграновського це варіювання (стопностей - Н. К.) забезпечує величезний масив текстів, укладених рядками різної довжини у довільному поєднанні й різних пропорціях» (дис., с. 208). Такий ямб, вважає він, «розвивається на подоланні монотонності «чистого Я5». І це, на наш погляд, абсолютно точно, органічне визначення не тільки віршостилістичної закономірності поета, але й домінанти самої його неповторної, розкутої особистості. Такий вольний ямб (нехай з помірним відхиленням Яв 5-6) характерний для ліриків, орієнтованих в цілому на віршову класику, які водночас не сприймають логіки метронома і є імпульсивними, емоційно розкріпаченими натурами (очевидно, слід узяти до уваги і кінематографічну діяльність поета, вплив О. Довженка, успішне виконання головної ролі у фільмі О. Довженка «Повість полум'яних літ» і т. д.).

Імпульсивний ритм 2-складників був властивий і поетам попередньої доби. Можна вказати на поезію Лесі Українки, яка досить часто зверталась саме до такого типу вольного ямба з «невитриманим» ямбічним п'ятистопником, що епізодично чергується з 6-стопним ямбом. Як приклад

наведемо першу строфу з сонета «Фа» (з відомого циклу «Сім струн»): «Фантазіє! Ти сила чарівна, / Що збудувала світ в порожньому просторі, / Вложила почуття в байдужий промінь зорі, / Що будиш мертвих з вічного їх сна» (обидва катрени в цьому сонеті написані вольним ямбом – Яв 5-6, а терцети чистим п'ятистопником; отже тут бачимо, власне, ПМФ від Яв 5-6 до Я5).

Використовуючи теоретичні висновки відомої російської дослідниці С. Матяш, Д. Семчишин зазначає, що, як правило, вольний ямб у М. Вінграновського постає на розхитуванні рівностопного 5-стопного ямба. Його метричним каркасом є Я5 (70,5%), Я6 виконує роль супутника (27,4%). Отже, загальною формулою вольного ямба М. Вінграновського, з погляду дослідника, є Яв 5-6.

Про своєрідність, унікальність віршостилістики М. Вінграновського свідчить і активність 4-стопного ямба. Дмитро Семчишин звертає увагу на те, що врешті вольний ямб і перехідні метричні форми (ПМФ КЛ – КЛ) «поступаються 4-стопному ямбу, що характеризується найменшою розхитаністю – з середини 1960-х рр. у поліметрії поета, а з 1970-х рр. – і серед монометричних форм» (дис., с. 210). Отже, помітна тенденція до (як нам здається) гармонізації ритмічного звучання. На психологічному рівні це можна пояснити артистизмом поета, потужним тяжінням (як у О. Довженка) до краси, до високих естетичних критеріїв. Колись Р. Вагнер, а згодом О. Блок говорили, що найвищим ідеалом людини є людина-артист, тобто творець, а не руйнівник. Якщо вдаватись до аналогів із такими сучасними поетами, як Ю. Андрухович і С. Жадан, то можна сказати, що перший завжди кінець кінцем приходиться до гармонізації, а другий – до дисгармонії.

Повертаючись до класичної метрики поета, зазначимо, що в аналізі 3-складових розмірів, відсоток яких значно менший, ніж 2-складовиків, дисертант приділив увагу й такому рідко висвітлюваному аспекту, як ритм словоподілів. Це дуже цікаве питання: чи співпадає ритм слів і словоподілів із поділом стоп, тобто «чи прагне поет зберігати інерцію того або іншого 3-

складового метра, чи ні». За спостереженнями дослідника, найбільша кількість співпадань зі стопами – в амфібрахії. Загалом це малодосліджена проблема. Та важливо те, що молодий науковець робить спроби в ній розібратись.

Дисертант підводить нас до висновку, що, подібно до М. Рильського, М. Вінграновський експериментував в основному на полі класичної метрики. Однак і неklasичної метрики не цурався. Частка НКЛ у нього невелика – 15,2% творів і 14,5% рядків. З максимальною скрупульозністю Д. Семчишин розглядає усі сім наявних у метриці М. Вінграновського неklasичних форм: дольник (Дк), гекзаметр (Гк), 3-складовик зі змінною анакрузою (з. а. 3-скл.), перехідні метричні форми (ПМФ КЛ → НКЛ), вільний вірш (В. в.), народно-пісенні ритми (умовна силабіка) і поліметричні композиції (Пк).

Дослідник виводить дуже цікаву, знову ж таки своєрідну, властиву саме М. Вінграновському динаміку, а саме: поступове послаблення дольника (у шістдесятників загалом дольник не втрачав позицій), перехід до верлібру, а згодом надання переваги «народнопісенним розмірам, які набувають поширення і в поліметрії (дис., с. 210). Однак частка народнопісенних розмірів теж була незначна. У найбільш активний період, у 1960-і рр., вона досягла лише близько 5 відсотків.

Отже, якщо говорити про неklasичний вірш у поезії українських шістдесятників, то тут найбільший інтерес являє акцентний вірш Івана Драча і тактовика Бориса Олійника, а у Миколи Вінграновського, як переконує нас дисертація Дмитра Семчишина, експериментальною зоною на всіх етапах залишалась силабо-тоніка.

Можливо, у майбутньому молодий науковець напише окреме ширше дослідження, книгу про вірш шістдесятників, де, як він зазначає, можна буде «виявити нові неповторні риси поетового вірша» в порівнянні з версифікаційними картинами... його сучасників, а також попередників і наступників...» (дис., с. 211).

Але й те, що вже зроблено, є справжнім внеском у розвиток українського віршознавства.

Основні положення дисертації висвітлено у 7 статтях, шість із яких опубліковано у вітчизняних фахових виданнях, одна – в закордонному (Польща, Люблін: Spheres of Culture. Lublin: Wydawn. Un-tu Maria Curie Skłodowska, 2017. Vol. XVI. P. 299-306).

Автореферат дисертації відповідає належним вимогам. Його зміст відображає основні положення праці, її висновки та рекомендації.

Результати дослідження мають практичне значення, можуть бути використані при викладанні теоретичних та історико-літературних курсів, спецкурсів з проблем поетики, стилістики та віршування та ін.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

1. Зауваження до дисертації мають переважно технічний характер, приміром, у розділі про хореї (2.1.2), в параграфі 5-стопний хорей, наводяться деякі приклади, укладені не 5-стопним, а 6-стопним хореем (див. на сторінках 90, 91, 92, 96-97).

2. У розділі «Метричні й ритмічні особливості 3-складових розмірів...» (2.2) відомий вірш «Ви, як стежка, кохана», написаний різностопним анапестом, визначено як «сонет італійського зразка», (дис., с. 113), хоча в творі використано неканонічний для сонетної форми розмір; отже твір слід характеризувати не як сонет, а як сонетіно.

Щоправда, на наступній сторінці (с. 114), з посиланням на Б. Шерра, дослідник зауважує, що ця «гра з нормами забезпечує «життєздатність сонетної традиції». Але можна сказати і навпаки: «життєздатність сонетної традиції» забезпечується завдяки збереженню канону».

3. Щодо ширших сперечок, то явно дискусійним виглядає заперечення поетапного аналізу версифікації поета за авторськими збірками, а не за датуванням окремих творів.

Добре, що автор приділив увагу циклам віршів як певній формі поліметричної композиції. Але ще більше такою розгорнутою композицією є

поетичний збірник, що являє собою художню цілісність; навіть включені в нього старі вірші актуалізуються і набувають нового звучання – не тільки смислового, а й – через співвідношення з розмірами інших віршів – ритмічного.

Отже, на наш погляд, допускаються різні підходи – і за «чистою» хронологією кожного окремого твору (що часто буває просто нездійсненим), і за збірками. Найкраще, коли обидва підходи поєднуються.

Зазначені зауваження не змінюють позитивного враження від дисертації Д. В. Семчишина і не знижують її найвищої оцінки.

Загальний висновок про відповідність дисертації встановленим правилам і вимогам

Дисертація Д. В. Семчишина «Версифікація Миколи Вінграновського (метрика, ритміка)» є самостійним, завершеним, теоретично аргументованим дослідженням, виконаним на актуальну тему, в якому отримані нові результати, що є цінним внеском в українське віршознавство.

За своїм змістом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням дисертація «Версифікація Миколи Вінграновського (метрика, ритміка)» повністю відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її автор Семчишин Дмитро Володимирович, цілком заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури.

Офіційний опонент
доктор філологічних наук,
професор

Н. В. Костенко

23 жовтня 2018 року